

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНЫ  
НАУЧНЫЙ ЦЕНТР СВЯЗИ И ИНФОРМАТИЗАЦИИ ВИТИ НТУУ “КПИ”

Научно-исследовательская лаборатория  
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ  
Кафедра “Применения средств радиосвязи” ВИТИ НТУУ “КПИ”  
Кафедра “Применения средств специальных телекоммуникационных систем”  
ИССЗИ НТУУ “КПИ”

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ  
РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Алтайская государственная педагогическая академия» (ФГБОУ ВПО «АлтГПА») *Кафедра социальной педагогики и педагогических технологий*  
Негосударственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Благовещенский филиал Московской академии предпринимательства при Правительстве Москвы» (НОУ ВПО БФ МосАП) *Кафедра мировой и региональной экономики*  
*Кафедра Менеджмента, маркетинга, торгового дела и предпринимательства*

## СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

Первого Международного научно-практического симпозиума  
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В НАУКЕ И  
ОБРАЗОВАНИИ



посвящен  
7 мая День Радио

Секция:  
Исторические науки

Киев, 7 мая 2012

### **Уважаемые коллеги!**

Оргкомитет благодарит всех студентов, бакалавров, специалистов, магистров, аспирантов, докторантов, научных, педагогических и научно-педагогических работников, которые активно приняли участие в организованном Первом Международном научно-практическом симпозиуме «**МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ**», посвящен 7 мая День Радио, организованный авторским коллективом учебных и научных заведений НТУУ «КПИ», г. Киев, Украина.

### **Голова оргкомитету**

**Козубцов Игорь Николаевич**, к.т.н., профессор РАЕ, заслуженный работник науки и образования РАЕ, ведущий научный сотрудник НИЛ №43 НЦЗИ ВИТИ НТУУ «КПИ», Украина, г. Киев

### **Заместители головы оргкомитету**

**Ильинов Михаил Дмитриевич**, к.т.н., доцент, Преподаватель кафедры «Применения средств радиосвязи» ВИТИ НТУУ «КПИ», (Украина, г. Киев).

**Мазор Сергей Юрьевич**, к.т.н., Доцент кафедры «Применения средств специальных телекоммуникационных систем» ИССЗИ НТУУ «КПИ», (Украина, г. Киев).

**Мараховский Леонид Федорович**, д.т.н., профессор, Профессор кафедры Государственного экономико-технологического университета транспорта, (Украина, г. Киев).

**Масесов Николай Александрович**, к.т.н., Слушатель Национального университета обороны Украины, (Украина, г. Киев).

**Раевский Вячеслав Николаевич**, к.т.н., с.н.с., Доцент кафедры «Применения средств радиосвязи» ВИТИ НТУУ «КПИ», (Украина, г. Киев).

### **Президиум организационного комитета:**

**Ананьин Валерий Афанасьевич**, д.ф.н., профессор, Профессор кафедры ВИТИ НТУУ «КПИ», (Украина, г. Киев).

**Беззубко Лариса Владимировна**, доктор наук по государственному управлению, профессор, Донбасская национальная академия строительства и архитектуры, (Украина, г. Макеевка).

**Бершадский Александр Моисеевич**, д.т.н., профессор, Профессор кафедры, Пензенский государственный университет, (Российская Федерация)

**Васильев Константин Александрович**, к.т.н., Старший преподаватель кафедры №33 ВИТИ НТУУ «КПИ», (Украина, г. Полтава).

**Гиенко Любовь Николаевна**, к.п.н., доцент, Доцент кафедры социальной педагогики и педагогических технологий, ФГБОУ ВПО «Алтайская государственная педагогическая академия» институт психологии и педагогики, (Российская Федерация).

**Длугопольский Александр Владимирович**, к.е.н., доцент, Доцент кафедры Экономической теории, Тернопольский Национальный экономический университет, (Украина, г. Тернополь).

**Кайдаш Иван Никифорович**, к.т.н., с.н.с., Ведущий научный сотрудник НИО №13 НЦЗИ ВИТИ НТУУ «КПИ», (Украина, г. Киев).

**Кочетова Жанна Юрьевна**, к.х.н., Старший преподаватель, Военный авиационный инженерный университет, (Российская Федерация г. Воронеж);

**Латышева Инна Валентиновна** к.геогр.н., доцент, Доцент ФГБОУ ВПО Иркутский государственный университет, (Российская Федерация)

**Макухин Владимир Леонидович**, к.т.н., Старший научный сотрудник, ФГБУН Лимнологический институт СО РАН, (Российская Федерация)

**Мельников Александр Григорович**, к.гос.упр-я, Директор Международно-правового департамента Администрации Государственной пограничной службы Украины, (Украина, г. Киев).

**Москалева Людмила Юрьевна**, д.п.н., доцент, заведующий кафедрой социальной педагогики и дошкольного образования Мелитопольского государственного педагогического университета им. Богдана Хмельницкого, (Украина, г. Мелитополь).

**Новикова Ирина Викторовна**, к.э.н., доцент, заведующая кафедрой мировой и региональной экономики Благовещенского филиала Московской академии предпринимательства при Правительстве Москвы, (Российская Федерация)

**Потемкин Владимир Львович**, к.геогр.н., доцент, Старший научный сот рудник, ФГБУН Лимнологический институт СО РАН, (Российская Федерация)

**Стахов Алексей Петрович**, д.т.н., профессор, академик Академии инженерных наук Украины, (Канада).

**Стеценко Ирина Александровна**, д.п.н., доцент, Декан факультета информатики и управления ФГБОУ ВПО «ТГПИ имени А.П. Чехова», (Российская Федерация).

**Сухорукова Людмила Николаевна**, д.п.н., профессор (Российская Федерация).

**Таршилова Людмила Сергеевна**, к.э.н., доцент, Руководитель отдела системы менеджмента качества и инноваций. Западно-Казахстанский аграрно-технический университета имени Жангир хана (Казахстан).

**Тен Евгения Петровна**, к.п.н., Доцент кафедры профессиональной педагогики и инженерной графики Республиканское высшее учебное заведение «Крымский инженерно-педагогический университет», (Украина, г. Симферополь).

**Черномаз Павел Алексеевич**, к.геогр.н, доц, Доцент кафедры международных экономических отношений, ХНУ имени В.Н. Каразина, (Украина, г. Харьков).

**Чупров Леонид Федорович**, к.псих.н, профессор РАЕ, Главный редактор Электронного научного журнала «Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири», (Российская Федерация, Хакасия, г. Черногорск).

**Шепко Лариса Георгиевна**, к.и.н., доц., Донецкий національний університет, історичний факультет.

**Шептенко Полина Андреевна**, к.пед.н., профессор кафедры социальной педагогики и педагогических технологий ФГБОУ ВПО «Алтайская государственная педагогическая академия» институт психологии и педагогики, (Российская Федерация).

**Міждисциплінарні дослідження в науці та освіті:** Историчні науки [Текст] / Збірник праць Першого Міжнародного науково-практичного симпозиума (7 травня 2012 р.): під ред. к.і.н., доц. Л.Г. Шепко. [Електронний ресурс]. Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – №1 Sp. – Режим доступа URL: <http://www.es.rae.ru/mino/153> (дата звернення: 7.05.2012).

**Междисциплинарные исследования в науке и образовании:** Исторические науки [Текст] / Сборник трудов Первого Международного научно-практического симпозиума (7 мая 2012 г.): под ред. к.и.н., доц. Л.Г. Шепко. [Электронный ресурс]. Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – №1 Sp. – Режим доступа URL: <http://www.es.rae.ru/mino/153> (дата обращения: 7.05.2012).

В СООТВЕТСТВИИ С ПОСТАНОВЛЕНИЕМ ПРАВИТЕЛЬСТВА РФ от 20 Июня 2011 г. N 475 к опубликованным работам, отражающим основные научные результаты диссертации, ПРИРАВНИВАЮТСЯ работы, опубликованные в материалах всесоюзных, всероссийских и международных конференций и симпозиумов, в электронных научных изданиях <http://правительство.рф/gov/results/15694/> См. п.10 Постановления

© НЦЗИ ВИТИ НГУУ «КПИ»

© МАН

© РАЕ

© Авторский коллектив

## Содержание

ПАМЯТИ А. С. ПОПОВА .....	6
ПЕРШІ УРОКИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ.....	10
СПОГАДИ ПРО ШКІЛЬНІ РОКИ (1943-1953) ПОЕТА ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО І НЕ ТІЛЬКИ.....	14
ІСТОРІЯ МІСТОБУДУВАННЯ АЛЕКСАНДРІЇ ЄГИПЕТСЬКОЇ ДОБИ ЕЛЛІНІЗМУ. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ .....	21
Библиографическая ссылка .....	32
Информационные партнеры.....	32
Об электронном научно-техническом журнале "Междисциплинарные исследования в науке и образовании" .....	33

## Исторические науки

УДК 621.37 – 621.396

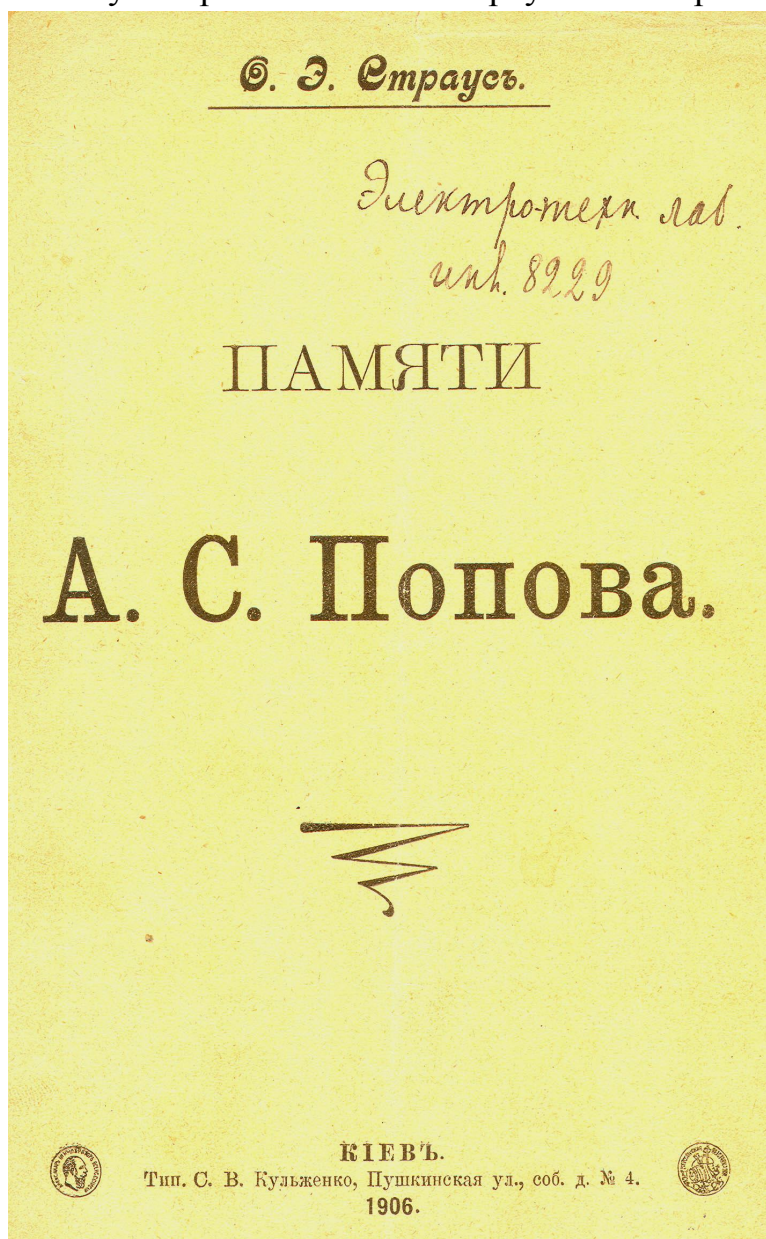
### ПАМЯТИ А. С. ПОПОВА

к.т.н., проф. БелГУТ Семенюта Н. Ф.

Радио – величайших открытий XIX века, к которому человечество неуклонно приближалось. Многие ученые мира внесли весомый вклад в его открытие. Среди них особое место принадлежит ученым М. Фарадею, Дж. Максвеллу, Г. Герцу и другим, а также изобретателям радио А. С. Попову, Г. Маркони.

Среди исторической литературы об изобретении радио несомненный интерес представляет небольшая брошюра «Памяти А. С. Попова» (1906), написанная ученым и экспериментатором Киевского университета О. Э. Страусом к первой годовщине со дня смерти А. С. Попова. Автор брошюры лично знал А. С. Попова и поэтому его воспоминания особенно ценны.

Свои воспоминания О.Э. Страус начинает с учебы А. С. Попова в 1877 г. в С.-Петербургском университете на математическом факультете. «В то время факультет этот блистал такими звездами первой величины, как проф. Чебышев, Савич, Менделеев, Коркин, Петрушевский, Бобылев. Кроме этих столпов науки, начали восходить и более молодые силы. Дружная работа этих плеяд способствовала тому, что студенты того времени любили изучаемую ими науку и по окончании своих обычных занятий сходились по вечерам периодически в физический кабинет университета для чтения докладов и рефератов по самым разнообразным научным вопросам. На этих студенческих собраниях выступал неоднократно и студент А. С. Попов. В 1881 году в Петербурге, в залах Соляного Городка, открылась электротехническая выставка, понадобились толковые



объяснители; и вот профессора университета рекомендуют студента 4-го курса А.С. Попова, как человека, вполне освоившегося с основами молодой тогда еще электротехнической науки».

Через два года А.С. Попов – уже ассистент по гальванизму в Кронштадских Минных офицерских классах. В этом же году (1883) он печатает свое научное исследование «Условия наивыгоднейшего действия динамо-машин». Следующие три–четыре года он читает офицерам курс электричества, а в свободные каникулярные месяцы ездит в Нижний Новгород, где и следит за работой городской электрической станции, освещающей Нижний Новгород лишь во время ярмарок, которую, вследствие ежегодного затопления этой низменной части города, ему приходилось монтировать каждый раз заново.

В Минном офицерском классе в Кронштадте, кроме лекций по электротехнике он читал практический курс физики, был любимцем своих слушателей. Его любили за основательные знания, за умение руководить практическими работами и за простоту обращения с господами офицерами. В Кронштадте А. С. Попову пришлось совершенно реорганизовать и обновить программу читаемого им предмета, ибо до него читал электротехнику заслуженный и престарелый профессор Ф.Ф. Петрушевский (1828–1904), не успевающий уже следить за быстрыми шагами нарождавшейся в то время электротехники.

Следя за научной литературой, Попов увлекается исследованиями Герца, проверяет открытие Бранли, касающееся свойства порошков увеличивать проводимость под действием колебательного разряда, и начинает в этой области проводить самостоятельные опыты. 25 апреля (по старому стилю) 1895 г. он читает доклад на заседании Физико-Химического общества на тему «Об отношении металлических порошков к электрическим колебаниям». Он тут же показывает построенный им прибор, с помощью которого мог улавливать и отмечать электрические разряды, происходящие на далеком расстоянии от места нахождения наблюдателя. Прибор этот, названный им «грозоотметчиком», составлен из двух существенных частей: когерера и реле, т. е., другими словами, представляет из себя не что иное, как приемный аппарат беспроволочного телеграфа. Доклад его, подтвержденный тут же разительным опытом, вызвал всеобщее одобрение аудитории; помню тот гром аплодисментов, которым наградили слушатели молодого гениального изобретателя».

«В статье, появившейся вслед за сим, А. С. Попов категорически утверждает, что прибором своим он решил задачу о передаче сигналов без проводов на большие расстояния и, что для применения его на практике потребуются лишь некоторые технические усовершенствования»». Описание уже усовершенствованного прибора было напечатано в январском номере журнала Физико-Химического общества за 1896 год под заглавием «Прибор для обнаружения и регистрирования электрических колебаний». Э.С. Страус просил обратить внимание читателей на хронологию последних событий, ибо в том же 1896 году, но летом, иностранные газеты сообщили о первых опытах Маркони, причем при беспроволочном телеграфировании этот ученый пользовался аппаратами, тождественными с теми, которыми А.С. Попов пользовался уже в продолжение целого года. С этого момента

Попов неумолимо продолжает усовершенствовать изобретенную им систему телеграфирования без проводов. В 1898 году он удостоивается премии Императорского Русского Технического Общества имени Государя Императора; в 1900 году ему присвоено звание почетного Инженера-электрика. В этом же году он применил свою систему телеграфирования при спасении броненосца «Генерал-Адмирал Апраксин»: здесь приходилось передавать депеши без проводов на расстоянии 40 верст, но вследствие непрерывного и правильного действия аппаратов А. С. Попова удалось сравнительно быстро спасти погибавший броненосец. Это был первый случай использования радиосвязи для производственных целей.

В следующем году Александр Степанович удостоивается избрания в почетные члены Императорского Технического Общества и приглашается Советом Электротехнического Института в Петербурге профессором на кафедру физики в этот же Институт. В сентябре 1903 года автономный Совет Санкт-Петербургского Электротехнического Института (ЭТИ) избирает А. С. Попова директором Института, вполне рассчитывая на его честный и прямой характер и находя его человеком, способным жертвовать всем для блага Института и студентов. На этом почетном, но ответственном посту. А. С. Попову пришлось поработать лишь несколько месяцев (он умер 31 декабря 1905 г.).

В последний раз, вспоминает О. Э. Страус, ему довелось беседовать с А.С. Поповым в Москве, на Всероссийском Электротехническом съезде (1902), где он прочел свой доклад: «Основы современного телеграфирования без проводов». Встреченный радушными аплодисментами собравшихся на съезд русских электротехников, он произвел ряд интересных опытов на тему своего доклада, по окончании которого удостоился не менее шумных оваций.

Вот что еще отмечает О. Э. Страус. «Пока А. С. Попов был жив, он по врожденной своей скромности не особенно энергично настаивал на приоритете изобретения беспроводной телеграфии. Но теперь, после его смерти, нравственная обязанность русских электротехников – доказать документально, что это великое открытие сделано впервые не итальянским, а русским ученым, и что правильнее его называть «беспроволочным телеграфированием Попова».

Помня о А. С. Попове, мы должны чтить имена его великих предшественников, которые способствовали изобретению радио: Фарадея и Генри, Максвелла и Герца, а также итальянского инженера Маркони Гульельмо (1874 – 1937), пионера в применении беспроводного телеграфирования. В 1895 г. Маркони осуществил беспроводную связь на расстояние более одной мили. Он же в 1896 г. создал в Англии компанию Marconi Wireless Telegraph Company Ltd. За свои изобретения в радиотехнике Г. Маркони и немецкий физик К. Ф. Браун (1850–1918) получили Нобелевскую премию по физике в 1909 году.

В память выдающегося события XIX века Электротехническим Институтом Императора Александра III, Минным офицерским классом, Физическим отделением Русского Физико-Химического общества, Электротехническим отделом Русского Императорского Русского Технического общества и Общества Инженеров-электриков в 1906 г. была учреждена премия имени изобретателя беспроводного



телеграфа Александра Степановича Попова. Премия выдавалась за лучшие оригинальные исследования и изобретения по электричеству и их применениям, выполненным в России и изложенным на русском языке.

Продолжателями начатого А.С. Попова дела в России стали его ученик Иммануил Георгиевич Фрейман (1890–1929) и многие другие, которые в разное время окончили Санкт-Петербургский Электротехнический институт (ЭТИ). С их именами связано становление новой области науки и техники – радио. Через руки И.Г. Фреймана прошла вся радиоаппаратура того времени (1915–1920), начиная от искровых и дуговых радиопередатчиков, до первых корабельных радиоприемников.

Большое внимание И. Г. Фрейман отдавал преподавательской деятельности и распространению радиотехнических знаний среди населения страны. В 1917 г. увидела свет небольшая книжка И. Г. Фреймана «Краткий очерк основ радиотехники». В том же году в ЭТИ была организована первая в России кафедра радиотехники и И. Г. Фрейман становится ее первым руководителем.

В 1921 г. на VIII Всероссийском электротехническом съезде И. Г. Фрейман выступил с докладом «Любительские радиостанции как средство распространения электротехнических знаний среди широких кругов населения». После съезда в 1923 г. Совет Народных Комиссаров (СНК) принял декрет «О свободе эфира с некоторыми ограничениями», положившего начало широкого радиолобительства в СССР как общественного движения. Как участник более позднего радиолобительства в стране (1945-1960 гг.), как радист-коротковолновик, не могу не остановиться на следующем. Сейчас многие журналисты, психологи, социологи в средствах массовой информации вещают нам, что Интернет увлек широкие круги молодежи и что это беспрецедентное явление. Что Интернет увлек – это факт, но что беспрецедентное явление – не могу согласиться с этим. Не менее распространенным, массовым и беспрецедентным в стране было радиолобительское движение (1922-2012 гг.). Причем по своему масштабу радиолобительство охватывало все слои населения. В деревнях и городах были организованы общества друзей радио, радиолобительские кружки по изучению и конструированию радиоаппаратуры. Организовывались радиоклубы, где наряду с начальными сведениями о радио, изучалась передача и прием «на слух» сигналов азбуки Морзе, радиолобительский код. В 1926 г. состоялся Всесоюзный съезд Общества друзей радио.

Мощным стимулом радиолобительства стал пуск в эксплуатацию первой вещательной радиостанции им. Коминтерна в 1922 г. На разных уровнях общества, вплоть до всесоюзных, проводились ежегодные смотры-конкурсы с подробным освещением их в печати. Отличие тех, давних лет, участников радиолобительского движения от современных пользователей Интернет состоит в том, что радиолобителям самим приходилось конструировать и воплощать в жизнь свои разработки, а для этого приходилось много учиться. Радиолобители коротковолновики, на коллективных или созданных ими радиопередатчиками и радиоприемниками устанавливали связи с радиолобителями других стран и континентов, дальний радиоприем подтверждался QSL карточками, пересылаемых по почте. Здесь от радиолобителя требовалось знание не только основ

радиотехники и разработка передатчика и приемника, но также знание азбуки Морзе, передавать сообщения с помощью телеграфного ключа и принимать сообщения «на слух». В подтверждение изложенного достаточно посмотреть журналы «Радио-фронт» и «Радио». Сочетание знаний и практического воплощения своих разработок способствовало притоку образованных специалистов в промышленность и народное хозяйство из рядов радиолюбителей, а радисты коротковолновики пополняли ряды радиотелеграфистов Красной Армии.

В 1924 г. вышло первое, а в 1928 г. второе издание учебника И.Г. Фреймана «Курс радиотехники», сыгравшей огромную роль в подготовке радиоинженеров. Под редакцией И. Г. Фреймана вышли, написанные его учеником В. Н. Листовым, популярные справочники-радиолюбителей: «500 вопросов и ответов про радио» (1925), «600 вопросов ... (1927)», «700 вопросов ...» (1929).

## ПЕРШІ УРОКИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ

**к.т.н., с.н.с. Кайдаш І.Н.**  
НЦЗІ ВІТІ НТУУ „КПІ”

В 1941-1943 роки німецько - фашистської окупації начальником залізничної станції «Лазірки» був молодий німець Ганс. Він був стрункий, спортивний, влітку любив загоряти на трав'яному газоні території станції. Завжди в його руках була довжиною 60-70 см гнучка, тонка, металева, покрита гумою тростина. Його примхою було «діставати» дорослих селян та дітей, коли йому заманеться. Дітей від станції він завжди відганяв.

У травні 1943 року семирічний я з товаришами Анатолієм та Василем (7-9 років, Васюк їх прізвище) піднялись на квітучу грушу подихати її запашним ароматом. Знаходилась вона на межі території станції і вулиці села. Вдихнути ароматом квітів нам не вдалося; як побачили, щодо нас біжить Ганс, одразу гайнули з груші. Я був на найвищій гілці і зліз останній. Кинувся тікати, а Ганс за мною і лупцював по п'ятах своєю тростиною. Та ще й реготав від задоволення. Після такої процедури мої п'яти розпухли, почервоніли, а на другий день посиніли. Взуття у мене і в моїх товаришів не було, тому ходили та бігали босими від вересня, до осінніх заморозків. Біль п'яток я терпів та прикривав холошами штанів від батьків.

Через 2-3 дні мати побачила мої побої і ахнула від переляку. Ні лікарів ні ліків у селі не було. Лікувальні трави ще не виростили. Мати чимось мастила мої сині п'яти, але безуспішно. З часом пухлини зменшились, стали малинового кольору, та боліли ще довго, особливо при дотиках чи ударах.

У вересні окупантів Червона Армія вигнала і ми, діти війни, пішли до школи. Але я пішов тільки у жовтні, бо пас корову до створення череди для випасу худоби. Моєму батькові на ст. Гребінка, де він працював у вагонному депо, далось купити мені для відвідання школи простенькі та ще й нові черевики. Шкарпеток не було. Я взувся на босу ногу. Поки дійшов до школи перший раз в очах з'явилися вогники від болю у п'ятах. На уроках та перервах терпів біль, не виходив взагалі з класу.

Перший урок був по арифметиці. Вчительку звали Галина Михайлівна Сириця. Вона посадила мене на одну парту з Анатолієм Буркацьким. У класі було два ряди парт. За першим сиділи учні 1-го класу, за другим - 3-й клас. Приміщень і вчителів окремо для всіх класів не вистачало.

Роз'яснення та завдання вчителька почергово давала обом класам. Наш клас отримав завдання навчитись писати цифру вісім. У мене був олівець, якого мені батько десь купив за 50 карбованців, та два зошити. Букваря та інших підручників не мав. До цього часу я в руках тримав лише подібні речі: лозину, батіг, патрони, цигарки для паління. На першому уроці я вчився деякий час тримати олівець. Придивлявся як це робить сусід, але написати 8 ніяк не виходило. Та сусід по парті Анатолій це побачив і раптом, своїм олівцем одним розмахом написав у моєму зошиті гарну вісімку, ще й з хвостиком зверху. Я довго виводив кривульки мало подібні до гарної вісімки. Потім вже вдома навчився її писати, витративши пів сторінки зошита.

Але далі ще складніше! На другому уроці вчителька об'явила приготувати папір для письма. О, Боже! Я зовсім до цього не готовий і... розплакався. Галина Михайлівна об'явила так, дивлячись на парти, за якими в учнів були зошити, або окремі папери чи картонні листи. А в моєму розумінні було, - не знаючи ще ні однієї букви, написання листів та фронт війни родичам. Так я вчительці і пояснив, що не маю з собою фронтвих адрес та не знаю чому і про що писати. Мені полегшало, коли вона пояснила, що у мене для уроку все є; я навіть про пекучий біль в п'ятах забув.

Повернувся додому навшпиньках з якимось хлюпанням у моїх черевиках. Коли з мамою мене розбули, побачили обідрані, закривавлені п'яти і черевики. Мама промила водою п'яти, чимось помастила та обв'язала тканинками. Знайшли вихід коли після роботи повернувся батько. На ранок я вже мав м'якенькі ботики, пошиті вночі батьком з якогось старенького сукна.

Життя і навчання покращувались. Але нарости на п'ятах залишились на все життя. Пізніше лікарі порекомендували операцій не робити. Тому й до цього часу все нове взуття після купівлі я рихтую молотком по за каблуках, їх пом'якшуючи, та підганяючи до фігурації п'ят. Ганс залишив мені пам'ятку на все життя.

Пролетіли цікаві та незабутні роки дитинства і юнацтва, навчання у середній школі, інституті. Наступила пора наслідки викладати.

Після закінчення Одеського інженерно - будівельного інституту, згідно направлення, я прибув в кінці серпня 1958 року ( з запізненням на три тижні) до Будівельно - монтажного тресту №1 в м. Чебоксари - столицю Чувашської АРСР Російської федерації.

Раніше прибулим молодим інженерам дали на вибір престижніші об'єкти житлового будівництва. Мені дісталась посада майстра і промислова новобудова - цегельний завод в селищі Іваново за 20 км. вниз по р. Волзі.

З головним інженером будівельного управління № 9 Михайловим Петром Михайловичем і п'ятьма хлопцями, випускниками ремісничого училища, навантаживши в кузов вантажного автомобіля папки з проектною документацією,

геодезичні прилади, будівельні інструменти, рулон толі, банку білої фарби, поїхали на будівельний майдан.

Поруч з ділянкою новобудови, на крутому правому березі ріки Волга діяв старенький цегельний завод з кільцевою випалювальною піччю і селище з 15-17 приватних дерев'яних будинків. Був і невеликий 2-х поверховий заводський гуртожиток, куди поселили моїх хлопців. Я поселився квартирантом до начальника цеху заводу, колишнього фронтовика війни. В селищі був продуктовий магазин і їдальня. На заводі працювали робітники з ближніх сіл.

Зустрілись з директором цегляного заводу і домовились про всебічну допомогу мені будівельними матеріалами, електроенергією, телефонним зв'язком та ін. з відповідною оплатою будівельним управлінням.

Дефіцит стінових матеріалів стримував будівництво в м. Чебоксари і по республіці. Тому моя будова була під контролем Чувашького Раднаргоспу та партійних органів автономної республіки. Це значно допомагало мені в організації будівництва, забезпечення будівельними матеріалами, металом, автотранспортом і механізмами. Мої замовлення забезпечувались першочергово.

На другий день хлопці написали білою фарбою на польових листах об'яви про набір робітників будівельних спеціальностей та на різні роботи (на толі фарба добре тримається навіть на дощі) і роздали робітникам заводу розповсюдити у їхніх селах.

Я отримав пояснення від головного інженера про мої обов'язки, права і повноваження, систему зв'язків для замовлення і постачання будматеріалів, конструкцій, необхідну технічну допомогу. Я мав право сам набирати робітників, передаючи їх заяви для оформлення в будуправління № 9, формувати бригади, призначати бригадирів та інше.

Допомагало мені вміння без геодезиста працювати з геодезичними приладами, які я добре опанував в інституті. Ще було важливо, що привіз з собою свої будівельні довідники.

До кінця року, за чотири місяці, чисельність робітників досягла 160 осіб. В стислі терміни збудували дерев'яні склади, бетонно - розчинний вузол з паровим котлом, естакадою і лебідками для транспортування щебінки, піску, цементу. Завезли і змонтували розчинно-бетонозмішувачі. Проклали 300-метровий водопровід, електрокабелі. Спорудили від існуючого цегляного заводу до будови і навколо неї вузькоколіїну залізницю для транспортування вагонетками цегли, цементного розчину, бетону та інших матеріалів, чим позбавили будову від залежності постачання автомобілями. Частково екскаватором, а більше землекопами підготували траншеї і забетонували фундаменти для основного корпусу будови. Виросли цегляні стіни першого поверху. Досвідчені мулярі і теслярі навчали молодих робітників. Значну допомогу я отримував від спеціалістів будуправління №9, постачальних і будівельно - монтажних супідрядних організацій.

І раптом будова завмерла.

В листопаді вдарив мороз під 30 градусів і наш водопровід замерз. Чому? Трубопровід ми проклали згідно нормативу на глибині 1,2-1,3 метрів. Закрили мілким торфом товщиною 20-30 см для теплоізоляції і засипали землею. Якщо не буде води - будова замре до весни. Це не допустимо! Весь колектив взявся за лопи і

лопата та в намічених місцях позмінно, цілодобово відкопували шурфи. Прокладали і запалювали комовий торф, розігрівали труби. Через 3 дні водопровід відновили. Причина була в тому, що я і мої бригадири недостатньо контролювали засипання трубопроводу в дні прокладання. Тому місцями присипного торфу не було і земля була не достатньо втрамбована. Тепер досконало надолужували несумлінну роботу землекопів і власну необачність. Будівництво вижило!

Працюючи всі місяці з великою напругою вдень, вечорами вивчав проектно-кошторисну документацію, рахував і планував обсяги робіт, готував щомісячні матеріальні звіти, складав наряди на оплату праці робітникам. Планував собі роботу з питаннями до будуправління, постачальників. Інколи дивився кінофільми в клубі гуртожитку. В робочі дні мав час їздити автосамозвалювальними автомобілями у технічних справах до будуправління. Щомісячно двічі привозив зароблені моїми робітниками гроші. Інколи в неділю, коли доводилось працювати, відвідував товаришів-однокурсників в місті Чебоксари. Активно спілкувались на виробничі та інші теми. Керівництво направило мені на допомогу помічника - молодого техника Арсентьєва Юрія після закінчення технікуму.

Наша будова була важливою ще і тому, що була першою, нового міста Новочебоксарськ з десятками тисяч населення і великим хімічним комбінатом, будівництво яких розпочалось з 1959 року.

Враховуючи успішне виконання поставленого завдання організувати в стислий термін будову, освоєння виділених державних коштів та моє бажання, з нового 1959 року я був переведений на значно більшу новобудову - Вурманкасинський завод щільових керамічних блоків, поруч з містом Чебоксари. Щоправда, в тому місці я потрапив з вогню в полум'я" Будова також була важливою, ударною, комсомольською, зі стислим графіком робіт.

З величезним напруженням, постійною допомогою багатьох колективів міста Чебоксари, в короткий термін завод збудували і з січня 1960 року, керамічні блоки пішли з нього на будови столиці і республіки.

Через рік з початку моєї роботи був призначений виконробом (тоді закон передбачав підвищувати на посадах молодих спеціалістів лише через три роки їх роботи). А ще через 4 місяці вже був старшим виконробом - начальником дільниці. Такі підвищення допускалися для успішних працівників, через відсутність достатньої кількості спеціалістів, при значних збільшеннях обсягів будівництва.

У моєму підпорядкуванні вже були три виконроби, сім майстрів і шість новобудов в м. Чебоксари з чисельністю 300 робітників - будівельників.

У Києві з 1962 року начальником цеху заводу залізобетонних виробів освоював нову технологію виготовлення на рухомих стендах попередньо напружених мостових конструкцій. Будував наукові інститути Академії Наук України. Практично виконавську будівельну діяльність завершив в 1973 році заступником начальника Голов Київмісьбуду - основного житлово-комунального забудовника у м. Києві.

## СПОГАДИ ПРО ШКІЛЬНІ РОКИ (1943-1953) ПОЕТА ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО І НЕ ТІЛЬКИ...

**к.т.н., с.н.с. Кайдаш І.Н.**  
НЦЗІ ВІТІ НТУУ „КПІ”

Село Лазірки (як варіант на французький манір Ла Зірки), з давнини розширюючись, обростало хуторами вповодж берегів річки Сліпорід. Розміщення їх на лівому березі історично склалось так, що у центрі кожного залишалась нерозпахана вільна територія в 2-3 га і називалась толокою або вигоном. З прилеглих дворів господарі могли вигонити на день курей, качок, гусей, кіз, - де вони, щоб не греблись в городі, паслись (толочили) на зеленій траві. Малі діти веселились своєю грою. А вечорами збирались дівчата, юнаки, спілкувались і співали.

З часом хутори перетворились зі старими назвами на селища нашого села. Лазірки кращали і більше набирали мальовничості Але не всі. Радянська влада хуторів недолюблювала, менші з них вимагала зносити. За розпорядженням керівних органів в середині 1939 року, наділивши хуторянам по 40-80 соток землі ( в залежності від кількісного складу сім'ї ) у прилеглих селах, змусили за півріччя переселитись своїм коштом. Колгосп міг допомогти лише виділенням гарби з парою волів для перевезення розібраної хати на нове місце. За допомогою родин і сусідів розбирали дахи хат і сараїв, розпилювали саманні стіни на блоки і відновлювали їх на новому місці. Така доля настигла хуторян Заярщини на відстані 1-1,5 км. на північний схід від Лазірок, який став Заярською вулицею у Лазірках. За два кілометри на схід від лазірівської Ламахівщини так зник і хутір Постамовки. Його сім'ї поселились у Лазірках, Вороненцях та інших селах. Підсумок переселення дав позитивні наслідки у наступні роки. Але авральні переселенські тяготи відбилися негативом на долях, здоров'ї, нажитому і загубленому у людей. Наприклад, у Постамовках жили потомки козаків, які колись переселились з Чернігівських земель. Поколіннями вдосконалювали вміння вирощувати високі врожаї. Вивели смачні сорти пізніх яблук вагою до 700-900 грамів. Навчилися зберігати їх у сіні та соломі на горищах хат і сараїв майже до нового врожаю. З переселенням досягнення загубились назавжди.

Мій батько, Кайдаш Іван Свиридонович, народився у 1907 році в х. Березовиця (поряд з Постамовками), від якого тепер там залишився лише цвинтар та останки кількох дворів і садів. А мати, Кайдаш (Підпала) Одарка Федірівна, у 1912 році народилась теж не далеко, в с. Богодарівка. Після одруження жили у купленій старенькій хаті в Постамовках. Не витримали лихої долі і померли у 1932 та 1933 роках їх діти, а мої старші сестра Катя і брат Сергійко. Через день після мого народження у серпні 1936 року батько отримав у ЗАГСІ с. Тарандинці Лазірівського району свідоцтво про моє народження але не в Постамовках, а у сусідньому х. Березовиця (помилково, чи навмисно). На батькове заперечення чиновник відповів що такий запис не має різниці і значення для безпаспортного хуторянина, та що в нього немає лишнього бланка свідоцтва. І наіравав батька до

сусіднього приміщення ще за одним важливим записом. А це була контора колгоспу - сільгоспартілі ім. Головка, куди мене й зарахували та внесли про це запис до свідоцтва про народження, - тобто закріпачили. З переселенням у 1939 р. до райцентру в с. Лазірки мій стан пом'якшився, - втратило дію зарахування мене до колгоспу і я отримав право на одержання паспорта у майбутньому. Лазірівський міліцейський паспортист, готуючи мені паспорт у 1952 році, „проігнорував" х. Березовицю і "записав ще новіше місце народження : с. Тарандинці. Обґрунтував таку заміну престижнішою, з його точки зору, - і крапка! А виписатись і змінити місце проживання дозволялось якщо пред'явиш документ про вступ до навчального закладу, або тебе беруть працювати. Можливо за ініціативою подібних чиновників у 1963 році райцентр із Лазірок перенесено далі від залізниці і автошляхів у гарне, тихе село Оржицю. А я за походженням з х. Постамокки Тарандинцівської сільради, у свідоцтві про народження - з х. Березовиця Лазірівського району. А по паспорту я з села Тарандинці Лубенського району. Така доля з документами про народження хуторян Постамокки і Березовиці дісталась народженням у 30-х роках дітям ще кількох сімей Кайдашів, Сидоренків, Балицьких та інших. А можливо це було формальне поповнення обезлюдненого села Тарандинці, у якому в 1932-1933 роках померли від голоду 800 селян, як про це значиться в історії голодомору.

У порівнянні з тридцятими роками ще складнішим виживанням лазірівчан, як і всієї України, склалось у воєнні і післявоєнні сорокові роки.

Фронтowa хвиля пройшла двічі - у 1941 і 1943 роках. Готуючись відступати, німецько-фашистські загарбники 18 вересня 1943 року зранку наказали селянам центру Лазірок пригнати своїх корів у двір комендатури ( де тепер знаходиться професійно - технічне училище ) для потреб німецької армії. Хліб лазірівчан не встигли загарбати з собою і вдень підпалили амбари з зерном біля залізниці, диму було на половину села днів три-чотири. Два мотоциклісти підпалили пострілами на відстані ( спішили) закриті ставні двох вікон будинку школи. Поряд зі школою жила у своїй хаті Кайдашева сім'я : Григорій Степанович, Ганна Гордіївна і їх діти Олена, Ілько та Ніна. Ганна Гордіївна підгледіла підпал школи і з чоловіком кинулись з лопатами та зуміли землею, піском та водою з відер погасити вогонь. Дякуючи їм, школа була збережена. Того ж часу німці повтікали і від огорожі комендатури. Заплакані жінки, володарки ревівших від голоду корів, хутко забрали їх до своїх дворів. Вночі до лісопосадки навпроти залізничної станції проник перший загін визволителів Червоної Армії, а вдень 19 вересня ввійшли механізовані частини і танки та зовсім оволоділи Лазірками ( фашисти вдерлися до Лазірок рівно два роки тому - 19 вересня 1941 року). А до їх прибуття з правого берега Сліпоріду німці огризались зрідка обстрілом з гармат по селу. їх літаки вдень над Лазірками літали, але через задимленість, яку німці і зробили, нічого розвідати не змогли. Добре, що вони з переляку не встигли підірвати два мости через р. Сліпорід.

В кінці вересня відкрилась Лазірівська середня, Величанська напівсередня та Павлівська початкова школи. І діти війни пішли до школи. Одні вчасно, інші - переростками на 2-3 роки. Були й такі, що через відсутність одягу чи взуття ще рік пропустили. Навчання відбувались у дві зміни. І при керосинових лампах. У школі

підручників не було. Користувались старенькими довоєнними букварями і книгами почергово тому, що їх вистачало по одному на 3-5-х учнів.

Війна пішла на захід, але ще кілька місяців вночі прилітали німецькі літаки бомбардувати станцію з військовими потягами та безуспішно, бо наші зенітки на залізничному ешелоні відганяли їх шквальним вогнем.

А ще тяжко було на душі і серці в дні війни матерям і дітям, які стояли коло хат в очікуванні в чий двір і з яким повідомленням, чи з листом від чоловіка і батька з фронту зайде листоноша, що проходив вулицею раз чи два на тиждень.

Лазірківці тримали в домашніх господарствах корови, або кози, чи вівці. Без них вижити колгоспникам було майже неможливо. А ми, босоногі діти, були пастухами і осягали підліткові вміння того часу. Першим був обов'язок щодня, раз, або двічі, віднести свіже молоко своєї корови на приймальний пункт ( молочарню) як державний податок за корову. В ті роки кожна сім'я повинна була платити, крім грошових, ще і інші натуральні податки: м'ясом свиней і телят, яйцями курей, фруктами (крім ягід) за кожне фруктове дерево в саду.

Іграшок, крім м'ячів розміром як для тенісу, не було. Але ми навчилися знаходити в лісопосадках наслідки війни: патрони, гранати ( на щастя запальники були окремо від них), гвинтівки, іншу зброю. Видобували з них порох, амонал, робили „припиканки" (подібні до наганів) для стрільнини. Навчилися лихословити, палити різні тютюни, махорку, вергун, самосад; з рогатками нападати на горобців і граків; старались потягнути металолом і віднести на приймальний пункт для отримання грошей на квитки в кіно. В релігійні свята по хатах засівали, колядували, щедрували, христували, пробували самогон. Не відмовлялись від останнього і в радянські свята.

Могли і побешкетувати чи похуліганити. Забирались у колгоспний баштан чи приватний фруктовий сад поласувати кавунами, яблуками, грушами.

Тому й приходили до школи з патронами і тютюном, нерідко зі своїми „наганами". Володя Підпалин знайшов наган-браунінг (гарно, що без патронів) і приходив до школи інколи з ним у кармані штанів, поглибленому для подовженого дула.

Влітку діти помагали матерям і батькам. Хлопці і, особливо дівчата, виробляли кізяки з перегнутою для опалення хат зимою, сушили їх на сонці. Збирали, вимочували в річці і готували коноплі до кінцевого продукту-полотна на пошиття одягу. Восени стеблами кукурудзи і соняшника обставляли стіни хат для захисту від морозу, та весною все розбирали. Допомагали матерям вдома і на колгоспному полі збирати жуків, що поїдали ростки цукрових буряків, урожай овочів, буряків, картоплі та ін. Як оптимальний фактор на виживання слід відмітити витримку і терпіння дітей до незгод, бідності, холоду, недоїдань. В разі незначного поранення у полі чи на вулиці лікували себе соками бур'янів, таких як молочай, кульбаба та присипали пилом землі і результати були вдалими. Взагалі, ми, діти війни, у ті роки дорослішали на 2-3 роки.

Матеріально - і культурно-збіднене дитинство і, нерідко, з бешкетним отроцтвом закінчилось після сьомого класу з отриманням неповної середньої освіти. Частина переростків пішли працювати, або вчитись у технікумах та училищах. З



восьмого класу учні вважались старшокласниками, що викликало у нас підвищену дисциплінованість і повагу до вчителів та навчання, новизну почуттів авторитету серед молодших товаришів, хлопцям дозволялось відрощувати зачіски. Вчителям це допомагало передавати свої знання старшокласникам. Підсумком було поглиблення знань і успішне закінчення середньої освіти випускниками 10-го класу.

Лазірківська середня школа була розташована у старому будинку на півночі села. Учні ходили до неї через все село. Наприклад, дім Підпалого Володимира знаходився на південному краю села. Зі свого селища - Ламахівщини - він виходив частіше з сусідом і однокласником Варв'янським Володимиром. Володимир був високий з кучерявою чорною зачіскою і на фоні товаришів показувався ще вищим. Підпалий Володимир з білою зачіскою, закриваючою високий гарний лоб ( у нього був найсвітліший чуб серед однокласників). В гурті товаришів на обличчі Володимира завжди була добра усмішка з вогником в очах. З білим, рівним рядком гарних зубів. Відзначався взаємністю у розмовах зі своєю універсальною улюбленою приказкою „ей-ей", як згодою подальшого обговорення, пошуку доказу чогось, допомогти знайти істину, згоду, чи підтримку, або непогодження з чимось. За любов до поезії і талант написання віршів однокласники присвоїли йому старовинний псевдонім „ПШТ". З 8-го по 10-ий клас у нас було 8 дівчат та 14 хлопців. Клас був дружний, співчутливий та веселий. Вчителі були висококваліфікованими, досвідченими. Свої знання щедро передавали нам, уміло об'єднали нас з різними характерами, вдачами, здібностями. І ми вчилися старанно, взаємно допомагали освоювати складні питання. Поезію найбільше любив Підпалий Володимир. Частенько писав вірші. На перервах між уроками, або і після уроків, радився про віршотворення з нашим класним керівником та вчителем української мови і літератури Гопченком Яковом Івановичем. Останній завжди був з суворим обличчям, а у Володимира - з вираженням теми розмови: цікавим, поетичним, веселим, похмурим. Такі діалоги були цікаві Володимирові і нам, однокласникам, теж - не без гумору.

Володимир завжди був бажаним гостем у редакції районної газети, що знаходилась поряд зі школою. Було у нього хоббі : вишукував мало відомі висловлювання цікавих людей історії і літератури, рідкісні слова і назви. Любив коментувати нам про них.

Інколи у вихідний, або святковий день Володимир приходив до мене додому. Моя мати цікавилась у нього про спільних родичів її і його батька. Передавала поклін матері Володимира,

У поході до школи до них приєднувались Кичій Микола, тяжко дихаючий і з рум'янцем на щоках, хворий туберкульозом. З тонким гумором і відмінниця Клименко Ліда. Завжди з глибоким вивченням уроків, увічлива Стеценко Ліда. Успішні у навчанні, фізкультурі та спорті, стрункі Скрипниченко Олександр і Микола Гайдаш. Романтичний і веселий Оропай Володимир. З гарною, чорнявою, кучерявою зачіскою і задумливими голубими очима Кулічов Георгій. У дев'ятому класі (1951 рік) батьки десь придбали йому кирзові чоботи. Однокласники з цікавістю розглянули новину. Класний керівник Гопченко Яків Іванович поглянув і назвав Георгія „стилягою". А сам завжди ходив у до блиску начищених хромових

чоботях, обов'язково у калошах, які знімав у канцелярії як виходив на класний урок, і себе стильним не вважав. Директор школи Ворона Іван Якович теж у дев'ятому класі на уроці хімії напроорокував Георгію бути танкістом та ще й на марші вулицями Нью-Йорку. Так і сталось з першою частиною гадання. І, можливо, дякуючи розвалу Радянського Союзу, Георгій далі Німецької Демократичної Республіки не дислокувався.

Трьохкілометровий шлях до школи проходили вулицями і толоками, чи вигонами Дімовщини, Величанщини, Хвилонівщини, центральною вулицею і толокою Лазірок. Завжди бадьорі і веселі, вітались з усіма зустрічними і на подвір'ях - селянами (тоді не було парканів і воріт). Так було кожний учбовий рік, вдень чи в темряві, в дощ і сніг, по пильних ґрунтових шляхах і бездоріжжю, у першу, чи другу зміну. Асфальтових доріг і освітлення не було. Найкраще було тим, хто мав дефіцитні в ті часи гумові чоботи, калоші, а дівчата - боти.

Із Загребелля (куток села за греблею через річку на правому березі Сліпоріду) разом, а більше по одному, до школи поспішали Буркацький Анатолій, успішний учень, сам навчився грати на скрипці ( у школу з нею не приходив). На уроках з усіх дисциплін у нього запитань майже не було. Вони всі йому легко давались, оцінки за відповіді отримували 4, або 5. По характеру часто проявляв індивідуалізм. Якщо кому з однокласників давав консультацію, так коротко і мало зрозуміло. Після школи поступив у Київський політехнічний інститут. Був би з нього талановитий учень. Але через відсутність допомоги (жили з матерею дуже бідно) вимушений був відмовитись від інституту. І далі його доля була певний час нещасливою. Зміг лише в свої середні роки закінчити технікум. Завжди привітна, комунікабельна і весела Федченко Раїса (сусідка Буркацького Анатолія) приходила граціозно. Чимало хлопців старших класів на неї задивлялись, бо вона була схожа на „Невідому" відомого художника Івана Крамського. А тепер як? Невідомо тому, що Крамський не намалював „Невідому" у літньому віці. З Причепелівки, теж куток села на крутому виступі правого берега річки, чимчикував невеликими кроками Мусієнко Василь з книгами та запасом домашнього тютюну з папером для себе і однокласників. Хто не мав свого, того Василь завжди з задоволенням вгощав. Сам палив і частував охочих до кінця життя. На перервах між уроками ми збирались за пагорбами заглинища (спуск до берега Сліпоріду) і встигали швиденько напалитись тютюном.

Худенко Володимир, - псевдонім у нього „Майор", - не запізнавався, але, як інвалід, приходив перед дзвінком на уроки. Як виходив з хати швидко знаходив зі свого, або іншого класу хлопців для обміну байками і анекдотами. Його щирий сміх було видно віддалік по гарних білих зубах. З приходом до школи Кайдаш Ніни, вродливої, з хвилястим каштановим волоссям на голові, гарними чорними бровами, чарівними карими, іскристими очима, завжди з привітною посмішкою і в приємному одязі по фігурі, одна не залишалась. Коло неї були дівчата і хлопці. Шолудько Надія, проживала, як і я, недалеко від школи, приходила лише після додаткової перевірки вивчених уроків. Гостренька на язик, переповнена оптимізмом, була найвеселіша реготуха в класі. Але на уроках, аж не вірилось, вона швидко перетворювалась у найуважнішу ученицю. Найтихіше приходили до школи з

Павлівщини Гринь Петро, частенько заклопотаний недовиконаною роботою в домашньому господарстві; та Ставицький Олександр у завжди випрасуваному приємному одязі. Інколи приносив з собою смачні домашні булочки і вгощав сусідів за партою. За це ми дружно присвоїли йому псевдонім „Булочка“. Комунікбельна, найактивніша в класі і школі була Гречана Ольга. Приходила завжди в оточенні молодших подруг з її і прилеглих вулиць. Була ватажком для них.

З віддаленого поселення у нашому класі була лише одна учениця, моя двоюрідна сестра Кайдаш Галина. Змалку закалена, трудолюбива до навчання і праці. З хутора Березовиця у гарну погоду проходила п'ять кілометрів до школи за одну годину. Інший шлях у неї був - два кілометри по полю до залізничної станції Іванівка і потягом до Лазірок, так і назад. Тільки інколи могла остатись на день в моїй хаті. Вабило її додому. Встигала вивчити уроки, допомогти матері. А у неділю до дівчат на гулянку встигала.

У 10-му класі з нами навчався баяніст Лазірівського районного Будинку культури Горбатенко Іван. Баяніст і організатор художньої самодіяльності молоді та старших поколінь був талановитий і умілий. Будинок завжди кращий у районі і передовий у Полтавській області. Ним підготовлені концерти селяни і школярі відвідували з задоволенням. Було багато аплодисментів і визовів «на біс». З дозволу директора школи уроки він відвідував відбірково. Екзамени здав екстерном і успішно закінчив середню освіту.

Щоб менше крутились на уроках класний керівник мене і Кулічова Георгія у 8-му та 9-му класах завжди розміщував на останній парті. Перед нами сиділи спокійні Іваненко Валентина з центру села та Петренко Софія із Загребелля. За їх спинами ми могли, при бажанні, на уроках грати в морський бій, хрестики і нолики та ін. Інколи досягали різкого пожвавлення дівчат, лоскотнувши їх. Обидві були дуже відчутливі до нашого дійства і емоційно реагували.

Завуч Панченко Петро Андрійович з класичним старо-грецьким профілем, рослий, симпатичний чоловік знав майже всіх, хто був порушником дисципліни. І того, хто зробив якусь провину звучно зустрічав своєю універсальною, любимою приказкою «Ах ти ... дубинна твоя голова!» і довго моралі не вичитував.

Наші дівчата інколи закохувались у хлопців попередніх класів, а хлопці - у дівчаток менших класів. До своїх однокласників ніхто із наших не залицявся. Можливо тому, що життя було в труднощах. Ми це добре відчували і розуміли. Так згуртувались та співчували в усьому, що тримались як одна багатодітна сім'я.

За 15-20 хвилин до шкільного дзвінка за дорученням (можливо, щоб на уроках я мав менше емоцій) вчителя фізкультури Артеменка Петра Юхимовича я проводив передурокову фізкультурну зарядку учнів школи. Виголошував команду «На зарядку, школа становись!». Учні всіх класів зміни вишиковувались на просторному шкільному дворі і дружно виконували вправи на підготовлених мною прикладах.

У класах «А» були учні з Лазірок. А в класах «Б» навчались учні з навколишніх сіл за 5-10 км.: Карпилівка, Духове, Гінці, Іванівна, х.Березовиця. Частина з них, особливо дівчата, на зиму наймали ліжка в хатах лазірівців. А чимало хлопців щодня пішки ходили із і до своїх домівок. Як не було складно, недосипали щоб виконати домашні завдання, і головне — всі отримували успішно середню освіту.

Після закінчення школи 16 наших однокласників отримали вищу освіту, 2-середню спеціальну і тільки четверо через хворобу, чи скрутний матеріальний стан не змогли продовжити навчання.

Прошло багато років. Розбрелись ми між людьми. У Лазірках, на жаль, тепер із нас нікого немає. Лишилось живих нас менше половини - 9 осіб. Інколи збираємось у школі. Ще один іншого впізнаємо. Згадуємо про дитинство, школу, нашого поета Володимира Підпалого, всіх однокласників, товаришів з інших класів. Хвилюючись, ділимося спогадами з незабутніми епізодами про наших вчителів. Набираємось душевного натхнення. Обмінюємось думками про майбутнє. Упевнюємось на наступні зустрічі.

Лазірки не рідко я бачу вві сні,  
Вони мені так дорогі.  
Повітря, яке там в дитинстві вдихнув,  
Повірте зараз його не забув.  
Повірте зараз його не забув.  
На Сліпоріді, на Сліпоріді.  
Життя залишається гарним завжди,  
Старіємо чи молодієм,  
І кожного літа так тягне туди,  
В Лазірки, де ми росли дітьми.  
В Лазірки, де ми вчилися дітьми,  
На Сліпоріді, на Сліпоріді.

Кайдаш Василь Іванович, однокласник, інженер-будівельник, Лауреат Державної премії Уряду СРСР. Заслужений будівельник України, почесний громадянин села Лазірки, мешканець м. Києва.

Остані 30 років до переходу на пенсію працював директором Київського проектного інституту «Союзмашпроект», з 1991 року перейменованій в «Укрпромпроект».

Інститутом розроблені десятки комплексних проектів заводів високотехнологічного приладобудування. В своїй більшості проекти були затвердженні з відмінними оцінками і не відкладалися на полиці. По них збудовані заводи від Чернівців до Луганська, від Чернігова до Сімферополя. У Києві були запроєктовані і збудовані величні корпуси заводу «Арсенал», приладобудівного заводу «Алмаз», перепрофільованого у Банкотно-монетну фабрику.

За проектами інституту споруджені красені-заводи для виготовлення новітніх приладів у містах Кишиневі, Тбілісі, Єревані, Ташкенті, на Уралі, Поволжі, інших містах України і країн СНД.

Перша державна нагорода у мене медаль «За трудову доблесть» за виконання завдань семирічного (1959-1965) плану розвитку народного господарства. Згодом отримав ще три медалі і два ордени «Знак Пошани». Лауреат Державної премії Ради Міністрів СРСР. Удостоєний звання Заслуженого будівельника України.

Все, що було у моєму житті здається було і недавно, було і давно.

УДК 94

## ІСТОРІЯ МІСТОБУДУВАННЯ АЛЕКСАНДРІЇ ЄГИПЕТСЬКОЇ ДОБИ ЕЛЛІНІЗМУ. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

студент I курсу магістратури Разумович Д.А.  
Донецький національний університет, історичний факультет

Науковий керівник — к.і.н., доц. Л.Г. Шепко

Питання історії містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму привертало до себе увагу вчених різних країн впродовж останніх двохсот років. При цьому національні особливості історіографії значно позначалися на їхньому вивченні. Так зарубіжна історіографія, багатша за вітчизняну, тому що почала розвиватися раніше та завжди мала більші матеріальні можливості. Західна історіографія поліцентрична, вона представлена великою різноманітністю наукових шкіл і напрямів. У той же час ми далекі від того, щоб ставитися до зарубіжних робіт з надмірним пієтетом, що помітно проявляється в останнє десятиліття, і прекрасно бачимо як їх переваги, так і недоліки. Що стосується вітчизняної історіографії, то питання історії містобудування Александрії не отримали значного висвітлення в роботах вітчизняних учених. До деяких аспектів історії містобудування та архітектури Александрії, вітчизняні дослідники зверталися, головним чином, у рамках вивчення самого елліністичного періоду.

Нам видається доречним розглянути історію дослідження містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму, використовуючи аналітичний, проблемний та хронологічний підходи.

В історичній науці процес дослідження окресленого питання можливо розділити на чотири періоди, з досить умовними хронологічними межами, але зі специфічними рисами, властивими кожному з них.

Перший період дослідження історії містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму (до кінця XIX століття).

Перші кроки в дослідженні історії містобудування античної Александрії були зроблені під час експедиції Наполеона Бонапарта до Єгипту у 1798-1801 роках. У поході Наполеона супроводжували близько 160 дослідників та 400 граверів, які збирали всіляку інформацію щодо історії країни фараонів. Згодом, а саме з 1809 по 1829 роки в Парижі виходить серія публікацій під назвою «Опис Єгипту, або збір спостережень та досліджень, котрі було зроблено в Єгипті під час експедиції французької армії» [Description de l'Égypte, ou Recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'armée française], котра являє собою фундаментальний науковий опис давнього та сучасного Єгипту, а також його природної історії [1].

Єгипетський похід поклав початок народженню нової науки – єгиптології. Починається нова доба — доба «моди на Єгипет».

У 1865 році Наполеон, який виявляв значний інтерес до військових походів Юлія Цезаря, запросив детальну мапу Александрії, необхідну йому для підготовки власної книги, присвяченої відомостям з життя великого полководця. Махмуд Бей (Махмуд ель-Фалакі) був відомим інженером і астрономом, знайомим з основами картографічних досліджень. Саме він допомагав Наполеону в складанні мапи античної Александрії. Нажаль, Наполеон так і не закінчив свою роботу, присвячену біографії Юлія Цезаря, до якої мали увійти складені Махмуд Беем мапи. Результати своєї роботи - гіпотетичний план прадавньої Александрії, який включав Східну та Королівську Гавані, Махмуд ель-Фалакі видав у 1872 році [2]. Цей план і сьогодні являє величезну цінність, хоча зроблені пізніше відкриття сприяли його уточненням і коректуванням. Однак, як і раніше залишається сумнівним, чи відповідає план, ель-Фалакі, що відтворює мережу найважливіших вулиць римської Александрії, плану міста часів Птолемеїв.

У 1888 році з'являється праця, в якій також робиться спроба відтворити план і архітектурний комплекс античної Александрії, опираючись як на археологічні знахідки, так і на літературні свідчення античної традиції [3].

У 1892 році було створено Грецько-Римський музей, його директором став італійський археолог Джузеппе Ботті. Саме під егідою цієї установи виходять перші праці, присвячені некрополям Александрії та храмовому комплексу – Серапіуму [4]. Важливим внеском у дослідження історії містобудування Александрії стала праця Дж. Ботті «План міста Александрії доби Птолемеїв» [Plan de la Ville d'Alexandrie à l'Époque Ptolémaïque], яка частково відтворює план і архітектурний комплекс античної Александрії [5].

У 1895 році британський археолог Девід Джордж Хогарт оприлюднив працю «Доповідь про перспективи досліджень в Александрії» [Report on prospects of research in Alexandria], присвячену дослідженню Александрії [6]. Робота цього археолога містить багато необ'єктивних суджень. Працюючи в Єгипті у 1894-1895 роках, Д. Хогарт відвідав і Александрію, провівши поверхове археологічне дослідження міста. Сповнений вражень від великої кількості монументальних споруд та археологічного матеріалу у Верхньому Єгипті та інших країнах Середземномор'я Д. Хогарт був упевнений, що Александрії немає чого відкрити для наукового світу.

Наприкінці XIX – на початку XX століття вчені звертаються до проблем історії містобудування та архітектури Александрії в рамках загального вивчення елліністичного Єгипту. Це пов'язано з незначним інтересом до історії цього регіону, а також через те, що Александрія не могла конкурувати з Верхнім Єгиптом по кількості монументальних пам'яток і рівнем їх збереженості. Серед найбільш відомих можна виділити праці Джона Пентланда Магаффі [7], Едвіна Роберта Бівана [8] та Августа Буше-Леклерка [9].

Що стосується вітчизняної історіографії, то історія містобудування й архітектури Александрії Єгипетської не отримала значного висвітлення в роботах російських і українських учених. До деяких аспектів її історії зверталися, головним чином, у рамках вивчення самого елліністичного періоду, проте, хотілося б відзначити монографію А.Н. Деревецкого «Про початок історико-філологічних

занять у прадавній Греції» [10], яка дотепер є єдиним фундаментальним дослідженням у вітчизняній науковій літературі по історії виникнення й розвитку філологічної науки. Тут автор, на основі ретельного вивчення джерел, намагається представити обладнання й організацію Александрійського Музейона й Бібліотеки, що примикала до нього. Велика увага приділяється науковій діяльності вчених, їхнім філологічним і бібліографічним вишукуванням.

Таким чином, ми прийшли висновку, що перший період дослідження історії містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму характеризується наступним:

- активізацією інтересу єгипетських та західноєвропейських дослідників до історії та археології міста;
- найбільший інтерес викликало питання топографії античної Александрії, і як результат – спроби відтворити план і архітектурний комплекс міста;
- поява перших дослідних установ, таких, як Грецько-Римський музей.
- створення загальних робіт з історії елліністичного Єгипту, які допомагають зрозуміти історичні умови формування архітектурного вигляду міста;
- праці дослідників мають ряд недоліків: некритичне відношення до історичних джерел, багатослівність викладу, тенденція до створення громіздких загальних курсів історії Єгипту, переказ фактів і майже повна відсутність проблематики дослідження. Перші праці європейських учених були простим переказом античних авторів. Також варто відмітити малу кількість спеціальних робіт, присвячених конкретним питанням з історії Александрії.

Ми бачимо, що перший період дослідження міста мав ряд недоліків, проте, він був необхідним, для того, щоб нагромадити історичний матеріал, реконструювати сам хід подій і їх хронологію.

Другий період дослідження історії містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму (перша половина ХХ століття).

У 1908 році з'являється праця Е. Сігліна й Т. Шрайбера «Некрополь Ком-еш-Шукафа: розкопки та дослідження» [Die Nekropole von Kom-esch-Schukafa: Ausgrabungen und Forschungen] присвячена вивченню архітектурного стилю некрополя Ком-еш-Шукафа [11].

У першій половині ХХ століття також з'явилися перші роботи, присвячені питанням топографії та історії некрополя Анфуші. Серед них варто відзначити працю Джузеппе Ботті «План міста Александрії доби Птолемеїв» [Plan de la Ville d'Alexandrie a l'eroque Ptolemaique] видану у 1898 році [12] та працю Еварісто Бречча «Александрія при Єгипті: путівник по давньому та сучасному місту, та Грецько-римському музею» [Alexandrea ad Aegyptum: a guide to the ancient and modern town, and to its Graeco-Roman museum] видану у 1922 році [13]. Ці дослідження містять багато цінного матеріалу, проте, нажаль, не дають ясної картини про історію й архітектуру некрополя Анфуші.

У 1921 році французький інженер Гастон Жонде видав роботу «Історичний атлас міста та порту Александрії. Матеріали з географії компанії султана. Видані під егідою Його Величності Фуада Ахмеда (султана Єгипту)» [Atlas historique de la ville et des ports d'Alexandrie. Mémoires présentés à la Société Sultanieh de géographie. Publiés

sous les auspices de sa Hautesse Ahmed Fouad (Sultan d'Egypte)], присвячену топографії та архітектурі Західного Порту Александрії [14]. Г. Жонде дослідив та детально описав залишки споруд стародавнього порту, зокрема масивний кам'яний хвилеріз, який розташовувався на північ від сучасного узбережжя у відкритому морі.

На початку ХХ століття вчені не полишають спроби відтворити план і архітектурний комплекс античної Александрії, використовуючи в якості бази для своїх досліджень археологічні джерела та літературні свідчення античної традиції [15].

У 20-ті роки ХХ століття Еварісто Бречча розпочав роботу над каталогом усіх відомих на той час гробниць і некрополів Александрії. Перші частини його роботи були видані у 1932 та 1933 роках у щорічнику грецько-римського музею [16]. Роботу Е. Бречча продовжив Ахілл Адріані, під його керівництвом виходять наступні частини каталогу видані у 1934, 1936, 1940 та 1952 роках. Як і попередні видання, вони були опубліковані у щорічнику грецько-римського музею [17].

У 1946 році з'явилася праця Алана Роу присвячена дослідженню архітектури та топографії великого храму Серапісу [18]. У роботі детально описано виявлені в ході розкопок залишки фундаменту храму, а також святилище Харпократа, яке розташовувалося поряд з храмом.

Таким чином, ми прийшли висновку, що другий період у дослідженні історії містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму характеризується наступним:

- зменшення інтересу західноєвропейських дослідників до історії та археології міста;
  - як і попередній етап він характеризується накопченням історичного матеріалу (відкриття і дослідження значних археологічних комплексів);
  - для робіт характерна поверховість;
  - з'являються перші праці, написані на основі досліджень підводної археології.
- Це перш за все роботи присвячені дослідженню топографії Західного та Східного Портів Александрії.

Ми бачимо, що другий період дослідження міста, як і перший період, мав ряд недоліків, проте, він був необхідним, для того, щоб нагромадити історичний матеріал, реконструювати сам хід подій і їх хронологію.

Третій період у дослідженні історії містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму (60-ті — 90-ті роки ХХ століття).

Після досить тривалого періоду затишку, пов'язаного із серією конфліктів, в яких Єгипет після Другої Світової війни приймав активну участь, у 60-х роках ХХ століття настала ера нових досліджень.

З другої половини ХХ століття інтерес до історії Александрії помітно виріс. Ученими досліджувалися політичні й соціально-економічні аспекти її історії, обговорювалися такі питання, як причини заснування міста, роль грецького поліса в новій організації елліністичних держав, а також проблема цивільного населення Александрії [19].

Увагу вчених, крім питань, пов'язаних з економікою та соціально-



економічними відносинами в Александрії, привертало також її наукове і культурне життя. Серед досліджень, присвячених цій темі, можна виділити роботи англійських учених Дж. Сартона «Історія науки. Елліністична наука й культура наприкінці III століття до нашої ери» [History of Science: Hellenistic Science and Culture in the last three centuries B.C.] [20] і Р. Пфейффера «Історія класичної освіченості із часу виникнення до кінця елліністичної епохи» [History of Classical Scholarship from the beginning to the end of the Hellenistic Age] [21]. У даних роботах досліджуються питання, пов'язані з організацією наукової школи в Александрії і її місці в історії світової науки й культури.

Активно досліджується історія та архітектура міста, розглядаються причини екологічних та природних проблем. Це роботи - Н. Девіса «Золоте місто» [Alexandria: The Golden City], Мохамеда Абделя-Хамада «Екологічна та соціальна структура Александрії» [The Ecological and Social Structure of Alexandria] [22].

Цінним внеском у вивчення історії Александрії Єгипетської стала тритомна робота англійського дослідника П. Фрезера «Александрія Птолемеїв» [Ptolemaic Alexandria] [23]. Використовуючи всілякі джерела - античну літературу, написи, папіруси, і, опираючись на попередню історіографію, автор розглядає політичне, культурне та релігійне життя елліністичної Александрії. Ця робота й донині залишається одним з найбільш повних і фундаментальних досліджень з історії столиці Птолемеїв, а всі свої висновки та припущення П. Фрезер ретельно аргументує, посилаючись при цьому на джерела, які в оригіналі повністю наводить в іншому томі роботи.

Що стосується вітчизняної історіографії, то історія містобудування й архітектури Александрії Єгипетської не отримала значного висвітлення в роботах російських і українських учених. До деяких аспектів історії міста зверталися, головним чином, у рамках вивчення самого елліністичного періоду, тут варто відмітити роботи С.І. Ковальова, А.Б. Рановича, Т.В. Блавацької, Є.С. Голубцової, А.І. Павловської [24].

Для висвітлення питання александрійського громадянства й статусу Александрії дуже важливі роботи О.С. Шофмана «Східна політика Олександра Македонського» [25] і «Грецький поліс на елліністичному Сході» Г.О. Кошеленко [26]. Дослідники, ретельно аналізуючи джерела й історіографію (яка дуже широко представлена в цих роботах), намагаються визначити завдання містобудівної політики Олександра, статус, заснованих їм міст, і місце грецького поліса в рамках елліністичної монархії.

Велике значення, при розгляді питання має проблема наукового й культурного життя Александрії, висвітлена в книзі І.Д. Рожанського «Історія природознавства в епоху еллінізму й Римської імперії» [27], стаття Г.П. Чистякова «Елліністичний Мусейон (Олександрія, Пергам, Антіохія)» [28] і дослідження Е.Д. Фролова «Греція в епоху пізньої класики (Суспільство. Особистість. Влада.)» [29].

Питання архітектури та містобудування Александрії зокрема, та елліністичного світу в цілому знайшли своє відображення в праці М.І. Брунова «Нариси з історії архітектури» [30], в якій дається невелика характеристика архітектурного вигляду елліністичної Александрії. У роботах В.М. Володимирова «Єгипет. Архітектура.

Скульптура. Живопис (Пропорції в єгипетській архітектурі» [31], «Особливості стилю єгипетської архітектури» [32], «Єгипетський ордер» [33], «Стильові особливості єгипетських колон» [34], «Пропорції в єгипетській архітектурі» [35]; Х.А. Кінк «Давньоєгипетський храм» [36]; В.В. Павлова «Архітектура Давнього Єгипту» та «Про монументальність в єгипетському мистецтві» [37] подається загальне уявлення про розвиток елліністичної архітектури [38].

І.А. Ладинін у своїх працях неодноразово піднімав питання щодо проблем грецько-єгипетського синтезу в різних аспектах релігійного життя Александрії [39].

Таким чином, ми прийшли висновку, що третій період у дослідженні історії містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму характеризується наступним:

- Збільшення інтересу вітчизняних і західноєвропейських дослідників до історії, археології та топографії античної Александрії.

- Поява перших фундаментальних досліджень присвячених історії та археології міста, проте, головна увага приділялася економічному, науковому і культурному життю міста, соціально-економічним відносинам в Александрії.

- Як і попередні етапи він характеризується накоплення історичного матеріалу, проте з'являються перші монографічні дослідження присвячені історії міста.

Четвертий період у дослідженні історії містобудування Александрії Єгипетської доби еллінізму (90-ті роки ХХ століття — перше десятиліття ХХІ століття).

Наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття інтерес до історії давньої Александрії в іноземних дослідників не зменшився. Зараз у місті широко розвернули наукову діяльність два великих міжнародних інститути: «Європейський інститут підводної археології», яким керує Франк Годдіо [40], та «Центр дослідження Александрії», який очолює Жан Ів Імперор [41]. Діяльність цих установ супроводжується активною видавничою діяльністю.

У 1998 році вийшов ряд робіт Жана Іва Імперора всі вони написані на основі багатого археологічного матеріалу виявленого під час робіт, проведених Центром дослідження Александрії. Серед них варто відзначити: «Повторне відкриття Александрії» [Alexandria rediscovered] [42] та «Александрія -1» [Alexandrina 1] [43], «Александрійський маяк: диво знову» [Le Phare d'Alexandrie: la merveille retrouvée] [44].

Цього ж року вийшла колективна праця науковців Європейського інституту підводної археології. Їхня робота присвячена спробам реконструкції Царського кварталу стародавньої Александрії. Головна мета - відтворити топографічний план цієї місцевості. Як і попередня робота, вона написана на основі багатого археологічного матеріалу[45].

В останні роки питання мистецтва й архітектури Александрії піднімалися в працях багатьох закордонних дослідників, серед яких варто назвати С-А. Ештона [46], Дж. Маккензі [47], та інших [48]. Дослідженню поховальних комплексів елліністичної Александрії присвячена праця М.С. Веніт «Монументальні гробниці Александрії. Театр приречених» [Monumental Tombs of Alexandria. The Theater of the Dead] [49].

Що стосується російської пострадянської історіографії хотілося б відзначити також новітні дослідження І.А. Ладиніна в галузі ідеологічної і релігійної політики Птолемеїв, у яких докладно розглядається проблема грецько-єгипетського синтезу в культурному житті птолемеївської держави [50], а також роботи М.Ю. Сірової присвяченої дослідженню питання про трансформацію грецьких традицій у галузі політики, культури та релігії в Александрії Єгипетській періоду III - першої половини II століття [51].

Отже, виходячи з вищесказаного, слід зазначити, що в науці пророблена велика робота з вивчення історії Александрії Єгипетської, однак питання історії містобудування ще остаточно не вирішені, через нагромадження нового матеріалу і явна недостатність розробленості даного сюжету у вітчизняній науці, роблять цю тему надзвичайно актуальною.

### Список литературы:

1. Description de l'Égypte, ou Recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'armée française. Planches: Antiquités. Volume V. Planches № 31-41.— Paris: De L'imprimerie royale, 1822.; Description de l'Égypte, ou Recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'armée française. Antiquités, Descriptions. Volume II. Chapitre XXVI: D'Alexandrie et de ses environs.— Paris: De L'imprimerie royale, 1818.
2. Mahmud Bey el-Falaki. Mémoire sur l'antique Alexandrie: ses faubourgs et environs découverts, par les fouilles, sondages, nivellements et autres recherches / Mahmud Bey el-Falaki. — Copenhagen: Imprimerie de Bianco Luno, par F. S. Muhle, 1872. — 132 p.
3. Tassos Dēmētrios Neroutsos. L'Ancienne Alexadrie. Etude archeologique and topographique / Tassos Dēmētrios Neroutsos. — Paris: Ernest Leroux, 1888 — 132 p.
4. Botti D.G. L'Acropole d'Alexandrie et le Sérapeum d'après Aptonius et les fouilles; mémoire présenté à la Société archéologique d'Alexandrie à la séance du 17 août 1895 / D.G. Botti. — Alexandrie: Imprimerie générale L. Carrière rue du télégraphe, 1895. — 32 p.
5. Botti G. Plan de la Ville d'Alexandrie à l'Époque Ptolémaïque: Monuments et localités de l'ancienne Alexandrie d'après les écrivains et les fouilles: Mémoire présenté à la Société Archéologique / G. Botti. — Alexandria: Imprimerie générale L. Carrière, 1898. — 138 p.
6. Hogarth D.G. Report on prospects of research in Alexandria. Reprint from the Archaeological Report of the Egypt Exploration Fund, 1894-1895 / D.G. Hogarth, E.F. Benson. — London: MacMillan & Co, 1895. — 33 p.
7. Mahaffy J. P. A history of Egypt. The Ptolemaic Dynasty / J. P. Mahaffy. — London: Methuen and Co Limited, 1899. — 261 p.
8. Bevan E.R. A history of Egypt under the Ptolemaic dynasty (The House of Ptolemy) / E.R. Bevan. — London: Methuen Publishing, 1927. — 409 p.
9. Bouche-Leclerq A. Histoire des Lagides: In 4 t. / A. Bouche-Leclerq. — Paris: Ernest Leroux, 1903-1907. — Tome I: Les cinq premiers Ptolemées (323-181). — 1903. — 404 p.; Tome II: Decadence et fin de la dynastie (181-30). — 1904. — 410 p.

10. Деревицкий А.Н. О начале историко-литературных занятий в Древней Греции / А.Н.Деревицкий. — Харьков: Типография А. Даре, 1891. — VIII, 227 с.

11. Sieglin von E., Schreiber T. Die Nekropole von Kom-esch-Schukafa : Ausgrabungen und Forschungen / Ernst von Sieglin, Theodor Schreiber // Ausgrabungen in Alexandria, unter Leitung Ernst von Sieglin; Theodor Schreiber; Bissing Friedrich Wilhelm, Freiherr von; Giuseppe Botti; E Fiechter; Ferdinand Noack; Alfred Schiff; August Thiersch; Hermann Thiersch; V. Gardthausen; Jean Paul Richter; Rudolf Pagenstecher; Siegfried Loeschcke. — Leipzig: Giesecke & Devrient, 1908. — Vol.1. — S. 19.

12. Botti G. Plan de la Ville d'Alexandrie à l'Époque Ptolémaïque: Monuments et localités de l'ancienne Alexandrie d'après les écrivains et les fouilles: Mémoire présenté à la Société Archéologique / G. Botti. — Alexandria: Imprimerie générale L. Carrière, 1898. — 138 p.

13. Breccia E. Alexandria ad Aegyptum: a guide to the ancient and modern town, and to its Graeco-Roman museum / E. Breccia. — Bergamo: Istituto Italiano d'Arti Grafiche, 1922. — 400 p.

14. Jondet G. Atlas historique de la ville et des ports d'Alexandrie. Mémoires présentés à la Société Sultanieh de géographie. Publiés sous les auspices de sa Hautesse Ahmed Fouad (Sultan d'Egypte) / Gaston Jondet. — Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 1921. — 17 p.

15. Alexandre Max de Zogheb. Études sur l'ancienne Alexandrie / Alexandre Max de Zogheb. — Paris: Ernest Leroux, 1910. — 252 p. ; Breccia E. Municipalite d'Alexandrie. Alexandria ad Aegyptum; guide de la ville ancienne et moderne et du Musée greco-romain / E. Breccia — Bergamo: Istituto Italiano d'arti grafiche, 1914. — 319 p. ; Adriani A. Saggi di una pinata archeologica di Alessandria / A. Adriani // Annuario del Museo Greco-Romano. — Roma, 1932-1933. — P. 53-57; Adriani A. Repertorio d'arte dell'Egitto Greco-Romano / A. Adriani. — Palermo, 1963-1966. — Seria C. Part II. № 3. — P. 23-45.

16. Breccia E. Municipalite d'Alexandrie. Le Musée greco-romain (1925-1931) / E. Breccia — Bergamo: Istituto Italiano d'arti grafiche, 1932. — 164 p.; Breccia E. Municipalite d'Alexandrie. Le Musée greco-romain (1931-1932) / E. Breccia — Bergamo: Istituto Italiano d'arti grafiche, 1932. — 110 p.

17. Adriani A. Annuaire du Musée gréco-romain (1932-1933) / A. Adriani. — Alexandrie: Imprimerie de la société de publications Égyptiennes S.A.E., 1934. — 118 p.; Adriani A. Annuaire du Musée gréco-romain (1933-1934, 1934-1935) / A. Adriani. — Alexandrie: Imprimerie de la société de publications Égyptiennes S.A.E., 1936. — 224 p. ; Adriani A. Annuaire du Musée gréco-romain (1935-1939) / A. Adriani. — Alexandrie: Imprimerie de la société de publications Égyptiennes S.A.E., 1940. — 249 p. ; Adriani A. Annuaire du Musée gréco-romain (1940-1950) / A. Adriani. — Alexandrie: Imprimerie de la société de publications Égyptiennes S.A.E., 1952. — 235 p.

18. Rowe A. Discovery of the Famous Temple and Enclosure of Serapis at Alexandria: With an explanation of the enigmatical inscriptions on the Serapeum plaques of Ptolemy IV (Plâques bilingues de Ptolémée IV) / Alan Rowe, Étienne Drioton // Supplément aux Annales du Service des antiquités de l'Égypte. — Caire: Imprimerie de

L'Institut français d'archéologie orientale. — 1946. — Cahier № 2. — 115 p.

19. У загальных працях, наприклад: Jones A.H.M. The Greek City from Alexander to Justinian/ A.H.M. Jones. — Oxford: Clarendon Press, 1940. — 393 p. ; Jones A.H.M. The Cities of the Eastern Roman Provinces / A.H.M. Jones. — Oxford: Clarendon Press, 1971. — 595 p.

20. Sarton G. A History of Science: in 2 vol. / George Sarton. — Cambridge: Harvard University Press, 1959. — Vol. 2: Hellenistic Science and Culture in the last three centuries B.C. — 1959. — 554 p.

21. Pfeiffer R. History of Classical Scholarship from the beginning to the end of the Hellenistic Age / Rudolf Pfeiffer. — Oxford: Clarendon, 1968. — 311 p.

22. Davis H. Alexandria: The Golden City: in 2 vol. / Harold T. Davis. — Evanston: The Principia Press of Illinois, 1957. — Vol. 1: The City of the Ptolemies. — 1975. — 236 p. ; Vol. 2: Cleopatra's city. — 1957. — P. 237-524. ; Heuer K. City of the Stargazers / K. Heuer.— New York: Charles Scribner's Sons, 1972. — 170 p.; Mohamed Abdel-Hamid. The Ecological and Social Structure of Alexandria, Egypt / Mohamed Abdel-Hamid. — Michigan: University Microfilms Inc., 1970. — 352 p. ; Seton-Williams V. Blue Guide to Egypt / Veronica Seton-Williams, Peter Stocks. — New York: WW Norton & Co Inc., 1988. — 768 p. ; Sherwood R. Modern Housing Prototypes / Roger Sherwood. — Massachusetts: Harvard University Press, 1978. — 184 p. ; Soliman Admed Mounir. The Poor in Search of Shelter: An Examination of Squatter Settlements in Alexandria, Egypt / Ahmed Mounir Soliman. — Liverpool: University of Liverpool, 1986. — 430 p.

23. Fraser P.M. Ptolemaic Alexandria: In 3 vol. / Peter Marshall Fraser. — Oxford: Clarendon Press, 1972. — Vol. I: Text. — 1972. — 812 p. ; Vol. II: Notes. — 1972. — 1116 p. ; Vol. III: Indexes. — 1972. — 155 p.

24. Ковалев С.И. История античного общества: Эллинизм, Рим / С.И. Ковалев. — Ленинград: Соцэкгиз, 1936. — 317 с.; Ранович А.Б. Эллинизм и его историческая роль / А.Б. Ранович. — Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1950. — 381 с.; Блаватская Т.В., Голубцова Е.С., Павловская А.И. Рабство в эллинистических государствах в III-I вв. до н.э. / Т.В. Блаватская, Е.С. Голубцова, А.И. Павловская. — Москва: Наука, 1969. — 321 с.

25. Шофман А.С. Восточная политика Александра Македонского / А. С. Шофман. — Казань: Издательство Казанского университета, 1976. — 520 с.

26. Кошеленко Г.А. Греческий полис на эллинистическом Востоке / Г.А. Кошеленко. — Москва: Наука, 1979. — 295 с.

27. Рожанский И.Д. История естествознания в эпоху эллинизма и Римской империи / И.Д. Рожанский. — Москва: Наука, 1988. — 446 с.

28. Чистяков Г.П. Эллинистический Мусейон (Александрия, Пергам, Антиохия) // Эллинизм: восток и запад / Под ред. Е.С. Голубцовой. — Москва, 1992. — С. 298-315.

29. Фролов Э.Д. Греция в эпоху поздней классики (Общество. Личность. Власть.) / Э.Д. Фролов. — Санкт-Петербург: Издательский Центр «Гуманитарная Академия», 2001. — 602 с.

30. Брунов Н.И. Очерки по истории архитектуры: В 2т. / Н.И. Брунов. —

Москва: ЗАО Центрполиграф, 2003. — Т.1. — 2003. — 400 с.; Т.2. — 2003. — 540 с.;  
Брунов Н.И. Египетская архитектура и проблемы синтеза искусств / Н.И. Брунов // Вопросы архитектуры: сборник статей. — Москва, 1935. — С.13–34.

31. Владимиров В.Н. Египет. Архитектура, скульптура, живопись / В.Н. Владимиров. — Москва: Академия архитектуры СССР, 1944. — 67 с.

32. Владимиров В.Н. Особенности стиля египетской архитектуры / В.Н. Владимиров // Всеобщая история архитектуры: В 12 т. / Под общей редакцией Б.П. Михайлова. — Москва: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1970. — Т. I: Архитектура Древнего мира. — С.134.

33. Владимиров В.Н. Египетский ордер / В.Н. Владимиров // Всеобщая история архитектуры: В 12 т. / Под общей редакцией Б.П. Михайлова. — Москва: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1970. — Т. I: Архитектура Древнего мира. — С. 135–136.

34. Владимиров В.Н. Стилиевые особенности египетских колонн / В.Н. Владимиров // Всеобщая история архитектуры: В 12 т. / Под общей редакцией Б.П. Михайлова. — Москва: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1970. — Т. I: Архитектура Древнего мира. — С. 136–137.

35. Владимиров В.Н. Пропорции в египетской архитектуре / В.Н. Владимиров // Всеобщая история архитектуры: В 12 т. / Под общей редакцией Б.П. Михайлова. — Москва: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1970. — Т. I: Архитектура Древнего мира. — С. 138–154.

36. Кинк Х.А. Древнеегипетский храм / Х.А. Кинк. — Москва: Наука, 1979. — 186 с.

37. Павлов В.В. О монументальности в египетском искусстве / В.В. Павлов // Вестник Московского университета. — 1947. — № 8. — С. 93–101.

38. Флиттнер Н.Д., Ходжаш С.И. Архитектура эллинистического периода / Н.Д. Флиттнер, С.И. Ходжаш // Всеобщая история архитектуры: В 12т. / Под общей редакцией Б.П. Михайлова. — Москва: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1970. — Т. I: Архитектура Древнего мира. — С. 124-133.

39. Ладынин И.А. Проблемы греко-египетского синтеза в царском культе при первых Лагидах (Theocr. XVII) // Античность и средневековые Европы. Межвузовский сборник научных трудов. — Пермь, 1996. С. 22–31. ; Ладынин И.А. Вступление Александра Македонского в Египет в конце 332 г. до н.э. в сведениях «традиции Птолемея» // Древний Восток и античный мир: Сборник научных трудов кафедры истории древнего мира исторического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. — Москва, 1999. — Вып. №2. — С. 12–24.

40. Офіційний сайт Європейського інституту підводної археології: <http://www.underwaterdiscovery.org/>

41. Офіційний сайт Центру дослідження Александрії: <http://www.cealex.org/>

42. Empereur J.-Y. Alexandria rediscovered / J.-Y. Empereur. — London: British Museum Press, 1998. — 253 p.

43. Empereur J.-Y. Alexandrina 1 (Études alexandrines) / J.-Y. Empereur. — Cairo: Institut français d'archéologie orientale, 1998. — 155 p.

44. Empereur J.-Y. Le Phare d'Alexandrie: la merveille retrouvée / J.-Y. Empereur. — Paris: Gallimard, 2004. — 112 p.
45. Goddio F. Alexandria: The Submerged Royal Quarters / F. Goddio, A. Bernand, E. Bernand, I. Darwish, Z. Kiss, J. Yoyotte. — London: Periplus, 1998. — 274 p.
46. Ashton S.-A. Ptolemaic Royal Sculpture from Egypt. The Interaction between Greek and Egyptian Traditions / Sally-Ann Ashton. — Oxford: Archaeopress, 2001. — 121 p. ; Ashton, S.-A. Roman Egyptomania / Sally-Ann Ashton, Fitzwilliam Museum. — London: Golden House Publications, 2004. — 198 p.
47. McKenzie J.S. The architecture of Alexandria and Egypt: c. 300 B.C. to A.D. 700 / Judith McKenzie. — London: Yale University Press, 2007. — 458 p.
48. Stanwick P.E. Portraits of the Ptolemies. Greek Kings as Egyptian Pharaohs / Paul Edmund Stanwick. — Austin: University of Texas Press, 2002. — 236 p.
49. Venit M.S. Monumental Tombs of Alexandria. The Theater of the Dead / Marjorie Susan Venit. — Cambridge: Cambridge University Press, 2002. — 267 p.
50. Ладынин И.А. Александр Македонский и Египет: проблемы греко-египетского взаимодействия в эпоху генезиса эллинизма: Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / МГУ им. Ломоносова. — Москва, 1998. — 343 с. ; Ладынин И.А. Проблема греко-египетского синтеза в царском культе при первых Лагидах / И.А. Ладынин // Античность и средневековье Европы. Межвузовский сборник научных трудов / Под ред. И.Л. Маяк, А.З. Нюркаевой. — Пермь, 1994. — С. 22-30.
51. Серова М.Ю. Александрия Египетская как научный и культурный центр эллинистического мира: Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / Санкт-Петербургский Государственный университет. — Санкт-Петербург, 2006. — 240 с.

### Библиографическая ссылка

Семенюта Н.Ф. Памяти А.С. Попова // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – № 1 Sp; URL: [www.es.rae.ru/mino/157-606](http://www.es.rae.ru/mino/157-606) (дата обращения: 17.04.2012).

Кайдаш І.Н. Перші уроки та їх наслідки // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – № 1 Sp; URL: [www.es.rae.ru/mino/157-630](http://www.es.rae.ru/mino/157-630) (дата обращения: 21.04.2012).

Кайдаш І.Н. Спогади про шкільні роки (1943-1953) поета Володимира Підпалого і не тільки... // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – № 1 Sp; URL: [www.es.rae.ru/mino/157-631](http://www.es.rae.ru/mino/157-631) (дата обращения: 21.04.2012).

Разумович Д.А. Історія містобудування Александрії єгипетської доби еллінізму. Історіографічний аспект // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – № 1 Sp; URL: [www.es.rae.ru/mino/157-680](http://www.es.rae.ru/mino/157-680) (дата обращения: 03.05.2012).

## Информационные партнеры



<http://lomonosov-msu.ru/>



<http://www.msu.ru/>



<http://www.osvita.org.ua>



<http://agora.quru.ru/>



**Спасибо, всем кто принял активное участие в информировании!**



## Об электронном научно-техническом журнале "Междисциплинарные исследования в науке и образовании"

Электронный научно-технический журнал "МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ", публикующий статьи по проблемам междисциплинарным исследованиям в различных предметных областях, заявления о новых теоретических и практических результата диссертационных исследований, которые позволят формировать у научных и научно-педагогических работников междисциплинарной научно-педагогической компетентности.

Электронный научный журнал "МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ" создан на издательской платформе RAE Editorial System Российской Академии Естествознания (РАЕ), которая первой после развала СССР приступила к формированию единого научно-информационного пространства без границ.

Журнал зарегистрирован на Универсальной издательской платформе Российской Академии Естествознания RAE Editorial System .

Адрес электронной почты: [redaktor\\_mino@mail.ru](mailto:redaktor_mino@mail.ru)

Сайт журнала в Интернете: <http://www.es.rae.ru/mino/>

Редакция журнала приглашает к сотрудничеству учёных и разработчиков новых направлений, студентов, бакалавров, магистров, аспирантов, докторантов и всех, кому небезразлично формирование научной точки зрения междисциплинарной научно-педагогической компетентности ученых.

Заинтересованным представленной в журнале информацией, следует обращаться к главному редактору журнала Козубцову Игорю Николаевичу ([kozubtsov@mail.ru](mailto:kozubtsov@mail.ru)). По этому же адресу обращаются желающие задать вопросы авторскому коллективу и принять участие в обсуждении публикуемых материалов.

Доступ к журналу бесплатный.

*При цитировании ссылка на журнал <http://www.es.rae.ru/mino> обязательна. Перепечатка материалов журнала только по официальному согласованию с редакцией.*

### Условное обозначение!

sm – семинар;

k – конференция;

sp – симпозиум;

kg – конгресс;

г - рекламное издание.

Первый Международный научно-практический симпозиум  
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ

Учредитель

Междисциплинарная Академия Наук (МАН), Научно-исследовательская лаборатория "Междисциплинарных исследований"

Главный редактор

Козубцов Игорь Николаевич, кандидат технических наук, профессор Российской Академии Естествознания, заслуженный работник науки и образования Российской Академии Естествознания

Заместители главного редактора

Масесов Николай Александрович, кандидат технических наук.

Члены редакционной коллегии

Беззубко Лариса Владимировна, доктор наук по государственному управлению, профессор, Донбасская Национальная академия строительства и архитектуры;

Стеценко Ирина Александровна, доктор педагогических наук, доцент, Декан факультета информатики и управления ФГБОУ ВПО «ТГПИ имени А.П. Чехова»;

Москальова Людмила Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент, Завідувач кафедри соціальної педагогіки та дошкільної освіти Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького;

Гиенко Любовь Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент, доцент, кафедры социальной педагогики и педагогических технологий, ФГБОУ ВПО «Алтайская государственная педагогическая академия» институт психологии и педагогики;

Кочетова Жанна Юрьевна, кандидат химических наук, старший преподаватель, Военный авиационный инженерный университет (Российская Федерация г. Воронеж);

Чупров Леонид Федорович, Кандидат психологических наук, профессор РАН, главный редактор Электронного научного журнала «Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири», Россия, Хакасия, город Черногорск;

Васильев Константин Александрович, к.т.н., старший преподаватель кафедры №33 ВИТИ НГУУ «КПИ», Украина, г. Полтава;

Кайдаш Иван Никифорович, к.т.н., с.н.с., ведущий научный сотрудник НИО №13 НЦЗИ ВИТИ НГУУ «КПИ», Украина, г. Киев;

Куцаев Виктор Владимирович, старший научный сотрудник НИЛ №43 НЦЗИ ВИТИ НГУУ «КПИ», Украина, г. Киев.

**Научное издание**

**СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ**

**Первого Международного научно-практического симпозиума  
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ**

**Секция:  
Исторические науки**

Подписано к печати 10.05.2012.

Формат 21х29.7.

Электронное издание.

Гарнитура Times New Roman.

Тираж 4 экз. Заказ 1.